

**Επιστημονική Υποστήριξη για Σύνταξη Τυπολογίας Αγροτικών
Περιοχών στην Ελλάδα**

**Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων,
Διοικητικός Τομέας Κοινοτικών Πόρων & Υποδομών
Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Π.Α.Α., Μονάδα Ε'
Θεματική Ομάδα Ε.Α.Δ. «Η Πολιτική για την Αγροτική Ανάπτυξη στο Πλαίσιο της
Περιφερειακής Ανάπτυξης»**

**ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ 2: ΕΚΘΕΣΗ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ/ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ, ΧΩΡΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΚΑΙ
ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑΣ**

18 Νοεμβρίου 2011

**Δημήτρης Σκούρας και Δημήτρης Ψαλτόπουλος, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών,
Πανεπιστήμιο Πατρών**

Περιεχόμενα

1.	Εισαγωγή	2
2.	Στόχοι και Χωρικό Επίπεδο Ανάλυσης της Τυπολογίας Αγροτικών Περιοχών 3	3
3.	Προτεινόμενες Μεταβλητές	3
4.	Αιτιολόγηση Προτεινόμενων Μεταβλητών	15
	Βιβλιογραφία	17

1. Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση εντάσσεται στο πλαίσιο του έργου «Επιστημονική Υποστήριξη για Σύνταξη Τυπολογίας Αγροτικών Περιοχών στην Ελλάδα», το οποίο αποσκοπεί στην υποβοήθηση της Μονάδας Ε' της ΕΥΔ ΠΑΑ του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ) στην οργάνωση της Θεματικής Ομάδας Εργασίας του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου (ΕΑΔ) με τίτλο «Η Πολιτική για την Αγροτική Ανάπτυξη στο Πλαίσιο της Περιφερειακής Ανάπτυξης».

Στόχος του εν λόγω έργου είναι η σύνταξη τυπολογίας για τις αγροτικές περιοχές στην Ελλάδα και η δια αυτής διευκόλυνση του εκ μέρους του ΥΠΑΑΤ σχεδιασμού δράσεων αγροτικής ανάπτυξης για τη Προγραμματική Περίοδο 2014-2020. Στο πλαίσιο του Πρώτου Πακέτου Εργασίας του έργου, συντάχθηκε έκθεση ανασκόπησης σύγχρονων προσεγγίσεων τυπολογίας αγροτικών περιοχών στην Ευρώπη. Η ανασκόπηση αυτή συνδυάστηκε με την πρώτη συνάντηση διαβούλευσης μεταξύ ΥΠΑΑΤ και ΕΑΔ για τους στόχους της τυπολογίας αγροτικών περιοχών στην Ελλάδα, και συνιστά το απαραίτητο υπόβαθρο για τη διερεύνηση εναλλακτικών προσεγγίσεων τυπολογίας για τις αγροτικές περιοχές στην Ελλάδα.

Η παρούσα έκθεση συνιστά την πρώτη ενέργεια του Δευτέρου Πακέτου Εργασίας του έργου και αποσκοπεί στην διατύπωση πρότασης για τα κριτήρια/μεταβλητές της τυπολογίας αγροτικών περιοχών στην Ελλάδα, το χωρικό τους επίπεδο και τη χρονική τους περίοδο αναφοράς. Για την πρόταση αυτή θα υπάρξει διαβούλευση μεταξύ ΥΠΑΑΤ και ΕΑΔ. Η συνάντηση για την συγκεκριμένη διαβούλευση προγραμματίζεται για το τέλος Νοεμβρίου 2011 και σύμφωνα με τον σχεδιασμό του έργου, στοχεύει στην επίτευξη συμφωνίας για τα κριτήρια/μεταβλητές της τυπολογίας.

Στο επόμενο Κεφάλαιο της έκθεσης γίνεται μια σύντομη ανασκόπηση των συμπερασμάτων και αποφάσεων που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο της υλοποίησης του Πρώτου Πακέτου Εργασίας του έργου, αναφορικά με τους στόχους και το χωρικό επίπεδο ανάλυσης της τυπολογίας. Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζονται αναλυτικά οι προτεινόμενες μεταβλητές, οι πηγές τους, η χρονική περίοδος αναφοράς και η αντιστοίχησή τους με τους στόχους της τυπολογίας, και επίσης ορίζονται οι εννοιολογικά μη-αυτονόητες μεταβλητές. Τέλος, στο Κεφάλαιο 4 επιχειρείται μια αιτιολόγηση των προτεινόμενων μεταβλητών αναφορικά με τους στόχους της τυπολογίας.

2. Στόχοι και Χωρικό Επίπεδο Ανάλυσης της Τυπολογίας Αγροτικών Περιοχών

Στο Κεφάλαιο 7 του Πρώτου Παραδοτέου του έργου ορίστηκε ότι τα πρώτα δυο στάδια της μεθοδολογίας κατασκευής τυπολογιών αφορούν ι) την διατύπωση του στόχου της τυπολογίας και ιι) την απόφαση για το χωρικό επίπεδο ανάλυσης. Ως τρίτο στάδιο ακολουθεί η ταυτοποίηση των πλέον κατάλληλων μεταβλητών.

Η διατύπωση του στόχου της τυπολογίας εξειδικεύθηκε στην πρώτη συνάντηση διαβούλευσης μεταξύ ΥΠΑΑΤ και ΕΑΔ και διατυπώθηκε στο Κεφάλαιο 8 του Πρώτου Παραδοτέου. Ο στόχος αυτός ορίστηκε με βάση την ανασκόπηση των σύγχρονων προσεγγίσεων τυπολογίας αγροτικών περιοχών στην Ευρώπη αλλά και τις ιδιαιτερότητες και ανάγκες των αγροτικών περιοχών της χώρας μας. Αποφασίστηκε ότι η συγκεκριμένη τυπολογία θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη διαρθρωτικούς παράγοντες οι οποίοι θα επηρεάσουν σημαντικά τις αναπτυξιακές προοπτικές των αγροτικών περιοχών της χώρας και να αντιστοιχεί στους εξής τρεις στόχους:

- το είδος και την ένταση της διαρθρωτικής προσαρμογής του αγροτικού τομέα, καθώς και την ανάγκη αναβάθμισης της ανταγωνιστικότητάς του (Στόχος 1),
- το σχετικό επίπεδο ευημερίας και τις αναπτυξιακές επιδόσεις κάθε περιοχής, και τέλος (Στόχος 2),
- την υφιστάμενη διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης στις αγροτικές περιοχές, καθώς και τις προοπτικές για περαιτέρω διαφοροποίησή της.

Σε ότι αφορά το χωρικό επίπεδο ανάλυσης, αποφασίστηκε η υιοθέτηση της διεθνώς αποδεκτής πρακτικής (OECD, 1994), με βάση την οποία εάν η τυπολογία αφορά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και σχέσεις, τότε ορίζεται στη βάση σχετικά μεγαλύτερων γεωγραφικών ενοτήτων και αφορά την ταυτοποίηση περισσότερων από δυο κατηγοριών αγροτικών περιοχών. Συνεκτιμώντας και το ζήτημα της διαθεσιμότητας αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων αλλά και το ότι η ανάλυση μικρότερων χωρικών ενοτήτων (π.χ. Δήμων) αντιστοιχεί στην αρκετά αυθαίρετη υπόθεση εργασίας ότι κάθε Δήμος συνιστά μια διακριτή αγορά εργασίας, αποφασίστηκε ότι το καταλληλότερο επίπεδο ανάλυσης αντιστοιχεί στις Περιφερειακές Ενότητες (πρώην Νομούς) της χώρας.

3. Προτεινόμενες Μεταβλητές

Με βάση τις παραπάνω αποφάσεις ο Πίνακας 1 παρουσιάζει την πρόταση της ερευνητικής ομάδας για μεταβλητές της τυπολογίας, τις πηγές τους, τη χρονική περίοδο αναφοράς και την αντιστοίχησή τους με τους τρεις στόχους της τυπολογίας. Στην πρόταση περιλαμβάνονται και ενδιάμεσες μεταβλητές οι οποίες όμως δεν χρησιμοποιούνται ως δείκτες καθότι δεν εκφράζουν σχετικά μεγέθη ή μεταβολές.

Η εξειδίκευση των προτεινόμενων μεταβλητών στηρίχθηκε σε επιλογές αντίστοιχων ερευνών (Copus, 1996, Dimara and Skuras, 1996, Ευστράτογλου, 1998, Milan Polytechnic, 1999, NUI Maynooth, 2000, Ballas *et al.*, 2003, Ferao and Lopes, 2003,

Psaltopoulos *et al.*, 2004, Bollman *et al.*, 2005, Vidal *et al.*, 2005, Copus *et al.*, 2008, Rontos *et al.*, 2008, Weingarten *et al.*, 2010, Psaltopoulos *et al.*, 2010). Παράλληλα, καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε οι προτεινόμενες μεταβλητές να αντανακλούν σημαντικά χαρακτηριστικά της ελληνικής υπαίθρου, όπως η σημαντική διαφοροποίηση:

- της παραγωγικότητας της εργασίας στην γεωργία, της ηλικιακής διάρθρωσης και εκπαίδευσης των αγροτών, του χρόνου που οι αγρότες διαθέτουν σε άλλες επικερδείς δραστηριότητες,
- στο επίπεδο του εισοδήματος και της ανεργίας καθώς και σε διάφορους δείκτες ευημερίας,
- στον προσανατολισμό των εν λόγω οικονομιών προς τον τουρισμό και την μεταποίηση τροφίμων, και
- σε ειδικούς περιορισμούς (π.χ. μειονεκτικές περιοχές) και ευκαιρίες (π.χ. προσβασιμότητα σε φυσικούς πόρους και αγορές).

Συνολικά προτείνονται προς διαβούλευση 32 μεταβλητές. Από αυτές, 12 αφορούν τον αγροτικό τομέα (καθότι η τυπολογία δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε αυτόν), 3 αφορούν τις αναπτυξιακές επιδόσεις των υπό εξέταση οικονομιών, 4 αφορούν δείκτες ευημερίας, 6 αφορούν την εξειδίκευση των περιοχών σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες και 7 αφορούν ειδικούς περιορισμούς και ευκαιρίες για τις υπό εξέταση περιοχές. Να σημειωθεί επίσης ότι για λόγους αξιοπιστίας των εκτιμήσεων, καταβλήθηκε προσπάθεια έτσι ώστε οι παράγωγες μεταβλητές να στηρίζονται σε ενδιάμεσες μεταβλητές οι οποίες προέρχονται από την ίδια πηγή.

Σε ότι αφορά την χρονική περίοδο ανάλυσης, επιλέγονται συνήθεις πρακτικές για χρήση έτους-στόχου ή χρονοσειράς, ενώ προτείνεται η αξιοποίηση των τελευταίων διαθέσιμων στοιχείων, εκτός εάν αυτά δεν είναι διαθέσιμα (π.χ. απογραφή πληθυσμού, κλπ.).

Τέλος, σε ότι αφορά την αντιστοίχιση των προτεινόμενων μεταβλητών με τους τρεις στόχους της τυπολογίας και λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν υπάρχει πάντα αμφίμονοσήμαντη αντιστοιχία μεταξύ στόχου και μεταβλητής, αυτή φαίνεται να είναι αρκετά «ισορροπημένη», αφού:

- Ο στόχος 1 (διαρθρωτική προσαρμογή – ανταγωνιστικότητα αγροτικού τομέα) αντιστοιχεί σε 16 μεταβλητές
- Ο στόχος 2 (ευημερία – αναπτυξιακές επιδόσεις) αντιστοιχεί σε 13 μεταβλητές
- Ο στόχος 3 (οικονομική διαφοροποίηση) αντιστοιχεί σε 14 μεταβλητές.

Πίνακας 1: Προτεινόμενες μεταβλητές τυπολογίας αγροτικών περιοχών στην Ελλάδα

No.	Μεταβλητή	Πηγή	Χρονική Περίοδος	Ανάλυση	Παρατηρήσεις	Στόχος Τυπολογίας
	Γεωργικά Δεδομένα					
1	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (GVA) στη Γεωργία-Αλιεία	Eurostat – Regio (r_e3vabp95)	2008		Υπάρχει χρονική σειρά χωρίς χαμένες τιμές για 1995-2008	Ενδιάμεση Μεταβλητή
2	Μεταβολή Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (GVA) στη Γεωργία-Αλιεία (%)	Eurostat – Regio (r_e3vabp95)	2000-2008		Υπάρχει χρονική σειρά χωρίς χαμένες τιμές για 1995-2008	Στόχος 1
3	Ετήσιες Μονάδες Απασχόλησης (AWU) στη Γεωργία	Eurostat – Farm Structures	2007		Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
4	Μεταβολή Ετήσιων Μονάδων Απασχόλησης (AWU) στη Γεωργία	Eurostat – Farm Structures	2000 και 2007		Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Στόχος 1, Στόχος 3
5	Απασχόληση στη Γεωργία-Αλιεία σε άτομα	Eurostat – Regio (r_3_empl95)	2008		Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
6	Μεταβολή της Απασχόλησης στη Γεωργία-Αλιεία (%)	Eurostat – Regio (r_3_empl95)	2000-2008		Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Στόχος 1
7	Αριθμός Αγροτών κάτω των 35 ετών (<35) σε AWU	Eurostat – Farm Structures	2000		Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
8	Ποσοστό Αγροτών κάτω των 35 ετών (<35) σε AWU	Eurostat – Farm Structures	2000		Προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών (7) και (3)	Στόχος 1
9	Αριθμός Αγροτών άνω των 65 ετών (>65) σε AWU	Eurostat – Farm Structures	2000		Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή

10	Ποσοστό Αγροτών άνω των 65 ετών (>65) σε AWU	Eurostat – Farm Structures	2000	Προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών (9) και (3)	Στόχος 1
11	Αριθμός Αγροτών με τυπική εκπαίδευση υψηλότερη της υποχρεωτικής εννεαετούς	Απογραφή Γεωργίας Κτηνοτροφίας 1999-2000, ΕΣΥΕ	2000	Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
12	Ποσοστό Αγροτών με τυπική εκπαίδευση υψηλότερη της υποχρεωτικής εννεαετούς	Απογραφή Γεωργίας Κτηνοτροφίας 1999-2000, ΕΣΥΕ	2000	Προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών (11) και (3)	Στόχος 1
13	Συνολική Απασχόληση στο Νομό	Eurostat – Regio (r e empl95)	2008	Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
14	Απασχόληση στη Γεωργία-Αλιεία ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης στο νομό	Eurostat – Regio	2008	Προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών (5) και (13)	Στόχος 1, Στόχος 3
15	Συνολική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στο νομό (GVA Total)	Eurostat – Regio (r_e3vabp95)	2008	Δεν υπάρχουν χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
16	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στη Γεωργία-Αλιεία ως ποσοστό της Συνολικής Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας στο νομό	Eurostat – Regio	2008	Προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών (1) και (15)	Στόχος 1, Στόχος 3
17	Αριθμός αγροτών (ή AWU) που ασχολούνται και σε άλλη επικερδή δραστηριότητα για: <25% του χρόνου τους 25-50% 50-75% >75%	Eurostat – Farm Structures	2000	Υπάρχουν χαμένες τιμές στις χρονιές 2003, 2005, 2007	Ενδιάμεση Μεταβλητή
18	Ποσοστό αγροτών με άλλη	Eurostat – Farm	2000	Παράγωγος μεταβλητή	Στόχος 1, Στόχος

	επικερδή ως ποσοστό του συνόλου των αγροτών σε άτομα ή AWU (για αγρότες με >50% του χρόνου τους σε άλλη επικερδή δραστηριότητα)	Structures		που προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών 17 και 3	3
19	Μεταβολή αγροτών με άλλη επικερδή ως ποσοστό του συνόλου των αγροτών σε άτομα ή AWU (για αγρότες με >50% του χρόνου τους σε άλλη επικερδή δραστηριότητα)	Eurostat – Farm Structures	2000-2007	Υπάρχουν χαμένες τιμές	Στόχος 1, Στόχος 3
20	Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη σε Βιολογική Καλλιέργεια	Έρευνα Διαρθρώσεων, ΕΣΥΕ	2007		Ενδιάμεση Μεταβλητή
21	Συνολική Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη	Έρευνα Διαρθρώσεων, ΕΣΥΕ	2007		Ενδιάμεση Μεταβλητή
22	Ποσοστό Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Γης σε Βιολογική Καλλιέργεια στο σύνολο της Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Γης	Έρευνα Διαρθρώσεων, ΕΣΥΕ	2007	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών 20 και 21	Στόχος 1
23	Ενισχύσεις Ψυλώνα 1 ανά στρέμμα Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Γης	ΟΠΕΚΕΠΕ	2006-2010		Στόχος 1
	Αναπτυξιακοί Δείκτες				
24	ΑΕΠ (GDP) ανά κάτοικο σε αγοραστική δύναμη (purchasing power)	Eurostat – regio (r_e3gdp)	2009	Χρονική σειρά από το 1999. Το έτος 2010 έχει πολλές χαμένες	Στόχος 2

				τιμές	
25	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός	Eurostat – regio (lfst_r_lfu3pers)	2009	Χρονική σειρά από το 1999. Το έτος 2010 έχει πολλές χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
26	Αριθμός ανέργων	Eurostat – regio (r_lfst_r_lfp3pop)	2009	Χρονική σειρά από το 1999. Το έτος 2010 έχει πολλές χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
27	Ποσοστό ανεργίας	Eurostat- Regio	2009	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών 25 και 24	Στόχος 2
28	Αριθμός κατοίκων με τυπική εκπαίδευση υψηλότερη της υποχρεωτικής εννεαετούς	Απογραφή πληθυσμού 2001, ΕΣΥΕ	2001		Ενδιάμεση Μεταβλητή
29	Πραγματικός Πληθυσμός	Απογραφή πληθυσμού 2001, ΕΣΥΕ	2001		Ενδιάμεση Μεταβλητή
30	% Πληθυσμού με πάνω από υποχρεωτική εκπαίδευση	Απογραφή πληθυσμού 2001, ΕΣΥΕ	2001	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από το λόγο των μεταβλητών 27 και 28	Στόχος 2
	Δείκτες Ευημερίας				
31	Πραγματικός Πληθυσμός	Eurostat – regio (demo_r_rjanaggr3)	2007, 2008, 2009 και 2010 (ανάλογα που θα χρησιμοποιηθεί)		Ενδιάμεση Μεταβλητή
32	Αριθμός Ιατρών	Στατιστική Υγείας,	Τελευταίο διαθέσιμο	Διαθέσιμο και από	Ενδιάμεση

		ΕΛΣΤΑΤ		(2006)		Στατιστική Επετηρίδα	Μεταβλητή
33	Ιατροί ανά 1000 κατοίκους	Στατιστική ΕΛΣΤΑΤ	Υγείας,	Τελευταίο (2006)	διαθέσιμο	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 31 και 30 για το 2007	Στόχος 2
34	Κλίνες σε θεραπευτήρια	Στατιστική ΕΛΣΤΑΤ	Υγείας,	Τελευταίο (2005)	διαθέσιμο	Διαθέσιμο και από Στατιστική Επετηρίδα	Ενδιάμεση Μεταβλητή
35	Κλίνες ανά 1000 κατοίκους	Στατιστική ΕΛΣΤΑΤ	Υγείας,	Τελευταίο (2005)	διαθέσιμο	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 33 και 30 για το 2007	Στόχος 2
36	Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας σε χιλιάδες Kwh για οικιακή χρήση	Στατιστική ΕΛΣΤΑΤ	Ενέργειας,	Τελευταίο (2008)	διαθέσιμο	Διαθέσιμο και από Στατιστική Επετηρίδα	Ενδιάμεση Μεταβλητή
37	Κατά κεφαλή κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας σε Kwh για οικιακή χρήση	Στατιστική ΕΛΣΤΑΤ	Ενέργειας,	Τελευταίο (2008)	διαθέσιμο	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 35 και 30 για το 2008	Στόχος 2
38	Συνολικός αριθμός κατοικιών	Απογραφή 2001, ΕΣΥΕ	πληθυσμού	2001			Ενδιάμεση Μεταβλητή
39	Αριθμός κατοικιών με σύνδεση σε αποχετευτικό δίκτυο	Απογραφή 2001, ΕΣΥΕ	πληθυσμού	2001			Ενδιάμεση Μεταβλητή
40	Ποσοστό κατοικιών με σύνδεση σε αποχετευτικό δίκτυο	Απογραφή 2001, ΕΣΥΕ	πληθυσμού	2001		Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 38 και 37 για το 2001	Στόχος 2
	Άλλες Οικονομικές Δραστηριότητες						

41	Συνολικός αριθμός τουριστικών κλινών	Eurostat – regio (tour_cap_nuts3)	2010	Τα έτη 1999-2009 με πολλές χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
42	Μεταβολή συνολικού αριθμού τουριστικών κλινών	Eurostat – regio (tour_cap_nuts3)	1998-2010	Τα έτη 1999-2009 με πολλές χαμένες τιμές	Στόχος 3
43	Συνολικός αριθμός όλων των τύπων ξενοδοχειακών μονάδων	Eurostat – regio (tour_cap_nuts3)	2010	Τα έτη 1999-2009 με πολλές χαμένες τιμές	Ενδιάμεση Μεταβλητή
44	Μεταβολή Συνολικού αριθμού όλων των τύπων ξενοδοχειακών μονάδων	Eurostat – regio (tour_cap_nuts3)	2010	Τα έτη 1999-2009 με πολλές χαμένες τιμές	Στόχος 3
45	Αριθμός τουριστικών κλινών ανά 1000 κατοίκους	Eurostat – regio	2010	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 41 και 30 για το 2010	Στόχος 3
46	Πληρότητα όλων των τύπων ξενοδοχειακών καταλυμάτων πλην κάμπινγκ	Στατιστική Τουρισμού, ΕΛΣΤΑΤ	2009		Στόχος 3
47	Ποσοστό απασχόλησης στη μεταποίηση τροφίμων	Απογραφή πληθυσμού 2001, ΕΣΥΕ	2001	Η μεταβλητή αυτή παρέχεται μόνο σε επίπεδο NUTS 2 από την Eurostat για πιο πρόσφατα έτη	Στόχος 3
48	Ενισχύσεις Πυλώνα 2 ως ποσοστό του ΑΕΠ	ΟΠΕΚΕΠΕ	2007-2010		Στόχος 3
	Ειδικό Περιορισμοί και Ευκαιρίες				
49	Έκταση Νομού	Eurostat – regio (demo_r_d3area)	2010		Ενδιάμεση Μεταβλητή

50	Έκταση LFAs	Eurostat – Farm Structures	2007		Ενδιάμεση Μεταβλητή
51	Ποσοστό εκτάσεων LFAs στο σύνολο του νομού	Eurostat – Farm Structures	2007	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 48 και 47 για το 2010	Στόχος 1, Στόχος 2
52	Έκταση ορεινών περιοχών	Eurostat – Farm Structures	2007		Ενδιάμεση Μεταβλητή
53	Ποσοστό ορεινών εκτάσεων στο σύνολο του νομού	Eurostat – Farm Structures	2007	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο των μεταβλητών 50 και 47 για το 2010	Στόχος 1, Στόχος 2
54	Πληθυσμιακή Πυκνότητα (κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο)	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο μεταβλητών 39 και 36	2010	Παράγωγος μεταβλητή που προκύπτει από τον λόγο μεταβλητών 30 και 47	Στόχος 2
55	Συνδυασμένος δείκτης προσβασιμότητας σε φυσικούς πόρους	Green Paper on Territorial Cohesion	2008	Σύνθετος δείκτης που μετρά τη πρόσβαση σε επιφανειακά ύδατα, περιοχές Natura 2000 και φυσικές περιοχές όπως ορίζονται από το CORINE land cover και περιλαμβάνουν αστικό πράσινο, χώρους ψυχαγωγίας και σπορ, δάση, ημι-φυσικές περιοχές και λιμνοθάλασσες, αλλά	Στόχος 2, Στόχος 3

				όχι αγροτική γη.	
56	Χρόνος πρόσβασης στις αγορές με δρόμο	ESPON 2.1.1, CAU	1997	Μεταβλητή τα δεδομένα υπολογισμού της οποίας έχουν αλλάξει δραστικά μετά την ολοκλήρωση των μεγάλων οδικών αξόνων στην Ελλάδα	Στόχος 1, Στόχος 2, Στόχος 3
57	Χρόνος πρόσβασης με όλα τα μεταφορικά μέσα	ESPON 1.2.1, S&W	2001	Μεταβλητή τα δεδομένα υπολογισμού της οποίας έχουν αλλάξει δραστικά μετά την ολοκλήρωση των μεγάλων οδικών αξόνων στην Ελλάδα	Στόχος 1, Στόχος 2, Στόχος 3

Στο κείμενο που ακολουθεί ορίζονται οι εννοιολογικά μη-αυτονόητες μεταβλητές καθώς και ορισμένοι σημαντικοί όροι:

- **Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (Gross Value Added – GVA):** Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (σε τιμές αγοράς) = Ακαθάριστη Πρόσοδος – Ενδιάμεση Κατανάλωση (στα πλαίσια του Ολοκληρωμένου Ευρωπαϊκού Συστήματος Οικονομικών Λογαριασμών και Οικονομικών Λογαριασμών για τη Γεωργία).
- **Ετήσια Μονάδα Εργασίας (Annual Work Unit – AWU):** Ο (ισοδύναμος) αριθμός των ωρών εργασίας σε ένα εργαζόμενο πλήρους απασχόλησης σε ένα χρόνο.
- **Απασχολούμενος – εργαζόμενος:** Οι απασχολούμενοι, για την Απογραφή Πληθυσμού 2001, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Πρώτον, άτομα ηλικίας 10 ετών και άνω που στην προηγούμενη της απογραφής εβδομάδα εργάστηκαν έστω και μία ώρα με σκοπό το κέρδος ή την αμοιβή (μισθό, ημερομίσθιο, κατ' αποκοπή) ή για να βοηθήσουν την επιχείρηση της οικογένειάς τους, έστω και χωρίς αμοιβή, εκτός από τα έξοδα συντήρησής τους. Δεύτερον, τα άτομα που κατέχουν μια θέση εργασίας, αλλά στην προηγούμενη της απογραφής εβδομάδα δεν εργάστηκαν λόγω ασθένειας, άδειας, απεργίας, καιρικών συνθηκών, εποχικότητας ή για άλλο λόγο προσωρινού χαρακτήρα.
- **Κατηγορίες Απασχόλησης NACE-European Classification of Economic Activities:** Πρόκειται για τα αρχικά του «Nomenclature statistique des Activités économiques dans la Communauté Européenne» που κατηγοριοποιεί την απασχόληση σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας σε συμφωνία με την UN Statistical Commission (UNSTAT). Η τελευταία αναθεώρηση αυτής της κατηγοριοποίησης – ταξινόμησης των κλάδων έγινε το 2008 σε εργασία που προηγήθηκε τα έτη 2000-2007 στην United Nations' International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC Rev. 4). Η σημερινή κατηγοριοποίηση είναι η NACE Rev.2 και διατίθεται από την Eurostat στη διεύθυνση: (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-07-015/EN/KS-RA-07-015-EN.PDF).
- **Απασχόληση στη Γεωργία:** Η κατά δήλωση του απασχολούμενου εργασία στον τομέα NACE 01.
- **Απασχόληση στη Αλιεία:** Η κατά δήλωση του απασχολούμενου εργασία στον τομέα NACE 03.
- **Απασχόληση στη Μεταποίηση Τροφίμων, Ποτών και Καπνού:** Η κατά δήλωση του απασχολούμενου εργασία στους τομείς NACE 10, 11, 12.
- **Απασχόληση στη Γεωργία – Αλιεία:** Η κατά δήλωση του απασχολούμενου εργασία σε έναν από τους τομείς NACE 01 ΚΑΙ 03 (02 είναι η δασική απασχόληση).
- **Άνεργοι:** Τα άτομα ηλικίας 10 ετών και άνω που δήλωσαν ότι ζητούν εργασία και ενεργούν προς αυτή την κατεύθυνση και διακρίνονται είτε σε αυτά τα άτομα που έχασαν την εργασία τους για οποιοδήποτε λόγο είτε σε αυτά που είναι «νέοι» και ζητούν εργασία για πρώτη φορά.
- **Οικονομικά ενεργός πληθυσμός:** Όσοι έχουν χαρακτηριστεί απασχολούμενοι ή άνεργοι.

- **Πραγματικός Πληθυσμός:** Το σύνολο των για οποιαδήποτε αιτία, παρόντων σε αυτή την γεωγραφική ενότητα κατά την ημέρα της απογραφής, είτε διαμένουν μόνιμα, είτε βρέθηκαν να διαμένουν προσωρινά ή τυχαία.
- **Κανονική Κατοικία:** Η μόνιμη και αυτοτελής κατασκευή η οποία αποτελείται από ένα, τουλάχιστον, κανονικό δωμάτιο και προορίζεται για κατοικία ενός νοικοκυριού.
- **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ):** Το σύνολο της αγοραίας αξίας όλων των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια γεωγραφική ενότητα σε ένα χρόνο. Θεωρητικώς το ΑΕΠ υπολογίζεται με τρεις τρόπους: το άθροισμα όλης της προστιθέμενης αξίας, το άθροισμα όλων των τελικών δαπανών ή το άθροισμα όλων των εισοδημάτων όλων των συντελεστών της παραγωγής.
- **Τα Πρότυπα Αγοραστικής Δύναμης (Purchasing Power Standards - PPS)** είναι πλασματικές μονάδες νομισμάτων που αναιρούν τις διαφορές στην αγοραστική δύναμη, δηλαδή τις διαφορές του επιπέδου των τιμών ανάμεσα σε χώρες. Για να εκφραστούν τα οικονομικά μεγέθη σε αγοραστική δύναμη χρησιμοποιούνται οι Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης (Purchasing Power Parities - PPP) σαν συντελεστές μετατροπής. Αυτές οι ισοτιμίες εκτιμούνται σαν σταθμικοί μέσοι όροι των σχετικών λόγων των τιμών ενός ομοιογενούς καλαθιού προϊόντων και υπηρεσιών συγκρίσιμου και αντιπροσωπευτικού για κάθε χώρα.
- **Αριθμός Ξενοδοχειακών κλινών και ξενοδοχειακών μονάδων όλων των τύπων:** Στοιχεία της δυναμικότητας τουριστικών καταλυμάτων ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ που επεξεργάζεται το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος και βασίζονται στις άδειες λειτουργίας του ΕΟΤ.
- **Κίνηση Τουριστικών Καταλυμάτων (Διανυκτερεύσεις):** Στοιχεία διανυκτερεύσεων που βασίζονται είτε στην εφαρμογή «Ξένιος Ζεύς» είτε σε έντυπα ερωτηματολόγια που συλλέγονται με τη συνδρομή των κατά τόπους Αστυνομικών Αρχών.
- **Ξενοδοχειακή Πληρότητα:** Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία όλων των τύπων πλην κάμπινγκ προς την θεωρητική χωρητικότητα των αντίστοιχων κλινών των μονάδων αυτών.
- **Έκταση Νομού:** Η επιφάνεια ενός νομού συμπεριλαμβανομένων χερσαίων και υδάτινων συστημάτων σε τετραγωνικά χιλιόμετρα.
- **Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη:** Το σύνολο της έκτασης των αροτραίων καλλιεργειών, των μόνιμων καλλιεργειών, των μόνιμων λιβαδιών και βοσκοτόπων, των αγραναπαύσεων μέχρι πέντε ετών, και των οικογενειακών λαχανόκηπων.
- **Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη υπό Βιολογική Καλλιέργεια:** Χρησιμοποιούμενη γεωργική γη με πλήρως ολοκληρωμένη την περίοδο μετατροπής (πιστοποιημένη) ή υπό μετάβαση (υπό παρακολούθηση από πιστοποιητικό οργανισμό).
- **Έκταση Περιοχών με Μειονεκτήματα (LFAs):** Η συνολική έκταση σε τετραγωνικά χιλιόμετρα των περιοχών ενός νομού που εντάσσονται στα Άρθρα 36 (α) (i) και 37 του Κανονισμού (ΕΚ) 1698/2005, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει και στο Άρθρο 64 και σημείο 5.3.2.1.1 Παράρτημα II, του Κανονισμού (ΕΚ) 1974/2006, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.
- **Έκταση Ορεινών Περιοχών:** Η συνολική έκταση των ορεινών περιοχών από το σύνολο των μειονεκτικών περιοχών σε τετραγωνικά χιλιόμετρα.

- **Δείκτης Προσβασιμότητας σε Φυσικούς Πόρους:** Είναι δείκτης που κατασκευάστηκε και χρησιμοποιήθηκε στο Green Paper for Territorial Cohesion - Turning Territorial Diversity into Strength (2008). Ο σύνθετος αυτός δείκτης μετρά τη πρόσβαση σε επιφανειακά ύδατα, Natura 2000 περιοχές και φυσικές περιοχές όπως ορίζονται από το CORINE Land Cover και περιλαμβάνουν αστικό πράσινο, χώρους ψυχαγωγίας και σπορ, δάση, ημι-φυσικές περιοχές και λιμνοθάλασσες, αλλά όχι αγροτική γη.
- **Χρόνος Πρόσβασης στις Αγορές Οδικώς:** Είναι ένας δείκτης που μετρά ανισότητες στην προσβασιμότητα των περιοχών σταθμίζοντας τον οδικό χρόνο ταξιδιού από μια περιοχή σε μια άλλη με το ΑΕΠ της περιοχής. Ο δείκτης αυτός κατασκευάστηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Territorial Impact of EU Transport and TEN Policies» Action 2.1.1 του ESPON (European Spatial Planning Observation Network) το 1997. Ο δείκτης είναι διαθέσιμος στην ανοικτή βάση δεδομένων του ESPON στη διεύθυνση: (http://www.espon.eu/main/Menu_ScientificTools/ESPON2006Tools/Databas_ePublicFiles/).
- **Χρόνος πρόσβασης με όλα τα μεταφορικά μέσα:** Είναι ένας δείκτης που μετρά ανισότητες στην προσβασιμότητα των περιοχών με όλα τα μεταφορικά μέσα (multimodal) σταθμίζοντας τον χρόνο ταξιδιού από μια περιοχή σε μια άλλη με το ΑΕΠ της περιοχής. Ο δείκτης αυτός κατασκευάστηκε στα πλαίσια του προγράμματος « Transport Services and Networks: Territorial Trends and Basic Supply of Infrastructure for Territorial Cohesion» Action 1.2.1 του ESPON (European Spatial Planning Observation Network) το 2001. Ο δείκτης ανανεώθηκε το 2006 αλλά μόνο η παλαιά έκδοση είναι διαθέσιμη στην ανοικτή βάση δεδομένων του ESPON στη διεύθυνση: (http://www.espon.eu/main/Menu_ScientificTools/ESPON2006Tools/Databas_ePublicFiles/).

4. Αιτιολόγηση Προτεινόμενων Μεταβλητών

Στο Κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια σχετικά σύντομη αιτιολόγηση των προτεινόμενων μεταβλητών, ειδικότερα δε της σχέσης τους με τους στόχους της τυπολογίας για τις αγροτικές περιοχές στη χώρα μας.

Σε ότι αφορά τις μεταβλητές που αφορούν τον αγροτικό τομέα, αυτές σχετίζονται ιδιαίτερα με τον στόχο 1 (διαρθρωτική προσαρμογή – ανταγωνιστικότητα αγροτικού τομέα) και δευτερευόντως με τον στόχο 3 (οικονομική διαφοροποίηση). Ειδικότερα:

- Η μεταβολή της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και της απασχόλησης στη Γεωργία – Αλιεία¹ αντανakλά τόσο την διαρθρωτική προσαρμογή όσο και την ανταγωνιστικότητα του τομέα όσο και το επίπεδο της ανταγωνιστικότητάς του. Για παράδειγμα, μια πτωτική τάση και στις δυο μεταβλητές αντιστοιχεί σε διαρθρωτική προσαρμογή, ενώ η αύξηση στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία και η μείωση στην Απασχόληση μπορεί να αντιστοιχούν σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

¹ Σημειώνεται ότι τα εν λόγω στοιχεία δεν παρέχονται ξεχωριστά για την Γεωργία και Αλιεία από την Eurostat.

- Η μεταβολή των Ετήσιων Μονάδων Απασχόλησης στη Γεωργία μπορεί επιπλέον να συνιστά και ένδειξη οικονομικής διαφοροποίησης της εν λόγω οικονομίας, ιδίως εάν συνδυασθεί με αναπτυξιακούς δείκτες.
- Τα ποσοστά των αγροτών κάτω των 35 ετών και άνω των 65 ετών, όπως και το ποσοστό των αγροτών με εκπαίδευση υψηλότερη της υποχρεωτικής εννεαετούς, συνιστούν δείκτες οι οποίοι εκφράζουν το επίπεδο ανταγωνιστικότητας του τομέα, αφού μια ευνοϊκή ηλικιακή διάρθρωση των απασχολούμενων στον τομέα βελτιώνει τις οικονομικές του προοπτικές.
- Η απασχόληση και η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της Γεωργίας – Αλιείας ως ποσοστά των αντίστοιχων συνολικών μεγεθών σε επίπεδο νομού αντανακλούν (σε συνδυασμό με άλλους αναπτυξιακούς δείκτες) τόσο το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της γεωργίας όσο και την οικονομική διαφοροποίηση της κάθε περιοχής.
- Το ποσοστό των αγροτών με άλλη επικερδή δραστηριότητα αντανακλά το επίπεδο ανταγωνιστικότητας και τη διαρθρωτική προσαρμογή του αγροτικού τομέα αλλά και την οικονομική διαφοροποίηση της κάθε περιοχής. Ενδεικτικά, εάν το ποσοστό αυτό είναι μικρό, ενδέχεται να σημαίνει υψηλή ανταγωνιστικότητα της γεωργίας ή/και έλλειψη εναλλακτικών δυνατοτήτων απασχόλησης.
- Το ποσοστό χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης σε βιολογική καλλιέργεια στο σύνολο της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης είναι ένας ακόμα δείκτης που αφορά την ανταγωνιστικότητα και τη δυνατότητα προσαρμογής της γεωργίας, αφού δείχνει την έκταση του προσανατολισμού της στη παραγωγή προϊόντων με ζήτηση στην αγορά.
- Τέλος, οι Ενισχύσεις του Πυλώνα 1 ανά στρέμμα Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Γης δείχνουν την ένταση της στήριξης του αγροτικού τομέα και συνιστούν δείκτη της ανταγωνιστικότητάς του,

Οι μεταβλητές που αφορούν τις αναπτυξιακές επιδόσεις των υπό εξέταση οικονομιών σχετίζονται ιδιαίτερα με τον στόχο 2 (ευημερία – αναπτυξιακές επιδόσεις). Ειδικότερα και οι τρεις προτεινόμενες μεταβλητές (ΑΕΠ ανά κάτοικο, ποσοστό ανεργίας, ποσοστό πληθυσμού με πάνω από υποχρεωτική εκπαίδευση) αναδεικνύουν τόσο το αναπτυξιακό επίπεδο όσο (ιδιαίτερα η τελευταία) και τις αναπτυξιακές προοπτικές της κάθε περιοχής. Στον ίδιο στόχο αντιστοιχούν και οι τέσσερις προτεινόμενες μεταβλητές ευημερίας (ιατροί ανά 1000 κατοίκους, νοσοκομειακές κλίνες ανά 1000 κατοίκους, κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, ποσοστό κατοικιών με σύνδεση σε αποχετευτικό δίκτυο), αφού αποτυπώνουν το επίπεδο ευημερίας κάθε υπό εξέταση περιοχής.

Οι μεταβλητές που την εξειδίκευση των περιοχών σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες σχετίζονται ιδιαίτερα με τον στόχο 3 (οικονομική διαφοροποίηση). Ειδικότερα:

- Οι μεταβολές του αριθμού και των κλινών των ξενοδοχειακών μονάδων καθώς και ο αριθμός των τουριστικών κλινών ανά 1000 κατοίκους και η πληρότητα των ξενοδοχειακών καταλυμάτων δείχνουν την ένταση του προσανατολισμού της οικονομίας προς τον τουρισμό αλλά και τη δυναμική ανάπτυξης του συγκεκριμένου τομέα.

- Το ποσοστό απασχόλησης στη μεταποίηση τροφίμων αναδεικνύει την υφιστάμενη κατάσταση σχετικά με τη διαφοροποίηση της κάθε αγροτικής οικονομίας προς ένα ιδιαίτερα σημαντικό για τις αγροτικές περιοχές κλάδο.
- Τέλος, οι Ενισχύσεις του Πυλώνα 2 ως ποσοστό του ΑΕΠ δείχνουν τις περαιτέρω προοπτικές οικονομικής διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας.

Τέλος, σε ότι αφορά τις μεταβλητές που αφορούν ειδικούς περιορισμούς και ευκαιρίες για τις υπό εξέταση περιοχές, αυτές σχετίζονται και με τους τρεις στόχους της τυπολογίας. Ειδικότερα:

- Ειδικότερα, τα ποσοστά των εκτάσεων μειονεκτικών και ορεινών περιοχών συνιστούν δείκτες ανταγωνιστικότητας της γεωργίας (η οποία στις εν λόγω περιοχές χαρακτηρίζεται από σημαντικούς περιορισμούς) αλλά και της οικονομικής ευημερίας, αφού οι ορεινές και μειονεκτικές περιοχές συνήθως υστερούν σε ότι αφορά το αναπτυξιακό τους επίπεδο σε σχέση με τις πεδινές και μη-μειονεκτικές.
- Η πληθυσμιακή πυκνότητα συνιστά σημαντικό δείκτη ευημερίας και αναπτυξιακών επιδόσεων, αφού η πληθυσμιακή αποδυνάμωση αποτελεί ένα από τα κύρια επακόλουθα (αλλά και αίτια) αναπτυξιακής υστέρησης.
- Ο δείκτης προσβασιμότητας σε φυσικούς πόρους σχετίζεται με τους στόχους 2 και 3, αφού η πρόσβαση σε φυσικούς πόρους συχνά αντανακλά το επίπεδο ποιότητας ζωής, ενώ παράλληλα δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη του τουρισμού στις αγροτικές περιοχές.
- Τέλος, οι δείκτες που αφορούν το χρόνο πρόσβασης στις αγορές σχετίζονται με όλους τους στόχους της τυπολογίας, αφού η εύκολη πρόσβαση στις αγορές συνιστά προοπτική για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τόσο του αγροτικού τομέα όσο και της μη-αγροτικής οικονομίας και συμβάλλει στην βελτίωση των αναπτυξιακών επιδόσεων των αγροτικών περιοχών και της ευημερίας των κατοίκων τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Ευστράτογλου, Σ. (1998). Μελέτη – Έρευνα του Αγροτικού Χώρου. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον» 1994-99. ΥΠΕΧΩΔΕ.

Ξενόγλωσση

Ballas D., Kalogerisis T. and Labrianidis, L. (2003). A Comparative Study of Typologies for Rural Areas in Europe. Paper presented to the 43rd European Congress of the Regional Science Association, Jyväskylä, Finland, 27-30 August.

Bollman, R., Terluin I., Godeschalk F., and Post J. (2005). Comparative Analysis of Leading and Lagging Rural Regions in OECD Countries in the 1980s and 1990s. Paper for the Congress of the European Regional Science Association

- ‘Land Use and Water Management in a Sustainable Network Society’, Vrije Universiteit Amsterdam, 23-27 August.
- Copus A.K. (1996). A Rural Development Typology of European NUTS III Regions, Working Paper 14, (AIR3-CT94-1545), The Impact of Public Institutions on Lagging Rural and Coastal Regions.
- Copus, A., Psaltopoulos, D., Skuras, D., Terluin, I., Weingarten, P. (2008). Common Features of Diverse European Rural Areas: Review of Approaches to Rural Typology, Edited by T. Ratering and F. H. Giray. IPTS/JRC Technical Report series, EUR 23634 EN, pp. 129.
- Dimara, E. and Skuras, D. (1996). Microtypology of Rural Desertification in Greece. Working Paper 20, AIR3-CT94-1545, Bruxelles.
- European Commission (2008). Green Paper on Territorial Cohesion: Turning Territorial Diversity into Strength. COM (2008) 616 final. Brussels.
- Ferrao J. and Lopes R. (2003). Rural Areas and Entrepreneurship in Portugal: Practices, Social Representations and Policies, *Geographie, Economie, Societe*, 5, 139-160.
- Milan Polytechnic, Department of Economics and Production (1999). A Typology of Rural Areas in Europe. Strategic Study “Towards a New Urban Rural Partnership in Europe”. Study Programme on European Spatial Planning of the European Commission. Milan.
- NUI Maynooth, Centre for Local and Regional Studies, National Spatial Strategy (2000). Irish Rural Structure and Gealtacht Areas. <http://www.irishspatialstrategy.ie/docs/report10.pdf>
- OECD (1994). Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policy. Paris: OECD.
- Psaltopoulos D., Thomson K. J., Efstratoglou S., Kola J. and Daouli A. (2004). Regional SAMs for Structural Policy Analysis in Lagging EU Rural Regions, *European Review of Agricultural Economics*, 31, 149-178.
- Psaltopoulos, D., Skuras, D., Roberts, D., Phimister, E., Ratering, T. and Bednarikova, Z. (2010). WP1: Case Study – Region Selection. Ex-ante Spatial Policy Impact Analysis of the RDR in European Rural Areas (RURAL ECMOD). IPTS/2009/J05/15/RC AMI,
- Rontos, K., Tzimos, Ch. And Mavroudis, Ch. (2008). Localities Taxonomy Using Multivariate Analysis: An Application on the Region of Ipeiros, Greece. *Studies in Regional & Urban Planning*, 11b, 105-122.
- Vidal C., Eiden G., and Hay K. (2005). Agriculture as a Key Issue for Rural Development in the European Union. UN Economic Commission for Europe. Working Paper No. 3.
- Weingarten, P., Copus, A., Psaltopoulos, D., Skuras, D., Terluin, I., (2010), Typology of European Rural Areas for Spatial Impact Assessment of Policies. Edited by T. Ratering and S. Sieber. IPTS/JRC Technical Report Series.